

האקדמיה ללשון העברית

אוסף ציפורה ואהרן בר־אדון

לתולדות תחיית הלשון העברית בדיבור־פה

ריאיון עם גברת דולה בן־יהודה
מראיין: פרופ' אהרן בר־אדון

סימול: 400-3-1 / 400-3-2

- 1 א' בר־אדון : אני, מבין ראשית כול שאת הבת הצעירה. ביותר. נכון?
- 2 ד' בן־יהודה : =נכון. כן.
- 3 א' בר־אדון : עכשיו כך. את, את כמובן נולדת אה, בירושלים.
- 4 ד' בן־יהודה : כן, כמו כל [מדגישה את המילה] הילדים.
- 5 א' בר־אדון : =כמו כל הילדים. [בלחש]
- 6 ד' בן־יהודה : =כל יתר [מדגישה את המילה] הילדים.
- 7 א' בר־אדון : =גם את נולדת ברחוב ה' חבשים?
- 8 ד' בן־יהודה : לא! אני נולדתי, ב', כמו כל הילדים, ב' מקנה יהודה. אם, אפילו אם אתה
- 9 עובר, ברחוב בן ? , אם אתה הולך, בדרך יפו, כן? יש, על יד המשטרה שהייתה
- 10 לפני, הטורקית, ושעכשיו זה מול הבית, הבניין הגדול 'כלל',
- 11 א' בר־אדון : =או [קריאת התפעלות]
- 12 ד' בן־יהודה : שם יש חורבה, לא רחוק מזה, וגן גדול
- 13 א' בר־אדון : =חורבה.
- 14 ד' בן־יהודה : זה בית קוקיא, שם נולדנו כולנו חוץ מאיתמר בן־אב"י שהיה אז בן־ציון
- 15 [נשמע: * ציון], והוא נולד בעיר הישנה.
- 16 א' בר־אדון : מובן מאליו, שבזמן שאת אה, נולדת, אז, את שמעת, עברית, על אה,
- 17 סביבותיך.
- 18 ד' בן־יהודה : הילדים [מבטאת את היו"ד בלא דגש], על פי רוב, מושפעים, מיתר הילדים או
- 19 יותר נכון, אה, מדברים, משתדלים לדבר אותה שפה, ולעשות אותו דבר, כיתר
- 20 הילדים. במשפחתנו זה, לא היה כך. כי, אסור היה לנו להשתמש במילים
- 21 זרות, וחובה [מטעימה את המילה] הייתה עלינו, להשתמש במילים שבן־יהודה
- 22 הקיח, ושהשתמשנו בבית. ולכן, לא הייתה הזדמנות בעצם, אה, ל', להיות
- 23 מושפעים מילדים אחרים, כי לא נתנו לילדים אחרים יותר מדי להתייחד,
- 24 להתייחד איתנו, בכדי שלא נהיה מושפעים מהעברית הזאת או מ' שפות
- 25 אחרות שהם מדברים. בבית היו ה' מילים שבן־יהודה הכניס לתוך חיי יום
- 26 יום, ובמילים האלה היינו משתמשים, בין [צוחקת] אם זה התאים, או לא
- 27 התאים ליתר הסביבה.
- 28 א' בר־אדון : אה, לא שיחקת עם הילדים ב' שכונה? = <בשכנותכם?> [מדברים יחד]
- 29 ד' בן־יהודה : =אומר לך האמת, כן, שיחקתי עם הילדים, מובן. מובן שהושפענו. אבל ברגע,

שחזרנו הביתה, זה נשכח! יכול להיות שברחוב דיברנו קִמוּהֶם [הכ"ף נשמעת	30
בשווא נח], אבל בחוזרנו הביתה, אה, היה אסור לִי דבר בשפה הזאת ששמענו	31
או פִּמילים ששמענו מהם. באופן טבעי, אני לא זוכרת. אינני [מדגישה את	32
המילה] זוכרת אפילו שעשו מזה אִיזה דבר רציני. אני רק זוכרת ששיחקנו עם	33
ילדים, כן? אבל, בבית השתמשנו במילים אחרות, ויכול להיות שכאשר היינו	34
איתם, השתמשנו. למשל – או כפי שאומרים היום, 'לדוגמה' [צוחקת] – היום	35
ה־ ביטוי 'למשל' נעלם, וכל דבר זה 'לדוגמה'. כן? למשל: אה, בכל, בין כל	36
הילדים, היו מדברים, על אה, פִּדִי־על, על עגבניות. אנחנו אמרנו פִּדּוּרוֹת. ולא	37
ראינו שום דבר. יכול להיות שכאשר היינו עם הילדים, עגבניות, טוב, יהי	38
עגבניות אה, אני רוצה חתיכת לחם בחמאה ופִּעֵגֵבֵנִיּוֹת – אנחנו היינו אומרים:	39
"חתיכת לחם בחמאה ופִּדּוּרָה". כך שהשפעה של הילדים עלינו, אם הייתה –	40
הייתה מחוץ לבית. ופִּרְגַע שנכנסנו חזרה הביתה, השתמשנו מובן מאליו	41
במילים של בן־יהודה, כך שהייתה איזה מין אה, דו־שפה, אפשר לומר.	42
א' בר־אדון: באמת. זה מעניין. מי אה, הוא, מ' מן ההורים, ש', אָה... איך לר', ל', <ב>איזו	43
מילה להשתמש?	44
ד' בן־יהודה: =דרש?	45
א' בר־אדון: =דרש. [בהנגנת הסכמה]	46
ד' בן־יהודה: =כן?	47
א' בר־אדון: =שתשמשו,	48
ד' בן־יהודה: =דרש מאיתנו.	49
א' בר־אדון: =שתשמשו במילים?	50
ד' בן־יהודה: =אבא. מובן!	51
א' בר־אדון: =אבא עצמו?	52
ד' בן־יהודה: =כן, כן.	53
א' בר־אדון: =אני חשבתי שאימא. [נשמע מחוץ]	54
ד' בן־יהודה: לא, אבא.	55
א' בר־אדון: אבא עצמו? [בפליאה]	56
ד' בן־יהודה: =מה שהיה נוגע למילים ולדיבור [מטעימה את שתי המילים], זה היה אבא.	57
מה שהיה נוגע לכל יתר [מדגישה את המילה] החיים, זאת הייתה, [ב"א:	58
=<הייתה אימא>] אנחנו אמרנו 'אָמָא'. היִנָּה לך דוגמה, היִנָּה לך. כל ילד	59
אמר 'אימא'. אנחנו אמרנו 'אָמָא'. והעובדה שיתר הילדים אמרו 'אימא', לא	60
השפיעה עלינו, אלא אולי פִּרְגַע שהם אמרו 'אימא', אבל אנחנו אמרנו בכל	61
זאת 'אָמָא'. זאת אחת הדוגמאות הטובות ביותר. זה היה אָמָא, וזו אימא.	62
ולכן אני [מטעימה את המילה] זוכרת למשל, שכאשר היינו בבית הספר, כבר,	63
בשנים יותר מאחרות, כשגרנו כבר באמת פִּרְחוב החבִּשִׁים, כן? כאשר היינו	64
כבר ילדים יותר גדולים והלכנו פה, כביכול, לפי העברית של כל יתר הילדים,	65
ושל כל יתר האוכלוסייה, הלכנו, לגימנסיה. יום אחד באנו הביתה,	66

מהגימנסיה, כן? ואמרנו: 'גימנסיה'. יום אחד באנו הביתה, ואבא אמר לנו	67
ש"ממחר נֶאֱלֶךְ [ואילך], אתם תלכו למדרשה". וכש־חשבנו מה קרה, רוצים	68
להעניש אותנו, לא נלך לגימנסיה יותר – היה, הייתה, ה' אינני זוכרת בְּדִיוֹק –	69
זה לא אוכל לומר – אם זאת הייתה אימי או אבי, ש־בִּיאָרו לֵנו, שזה	70
'מדרשה', ולא, 'גימנסיה' וּמֵאז הלכנו למדרשה. כְּשֶׁנִּפְגַּשְׁנו [שווא נע] בְּאִיזָה	71
מקום שהוא, דיברנו על מדרשה! הִילְדִים [שווא נח] אמרו 'גימנסיה', אמרו	72
'גימנסיה', אנחנו אמרנו 'מדרשה'. אני משערת שמפעם לפעם, אולי, יִ יצא	73
בְּכָל [שווא נח] זאת מפניו, יצאה המילה בְּכָל [שווא נע] זאת [ב"א]:	74
= <גימנסיה> צוחק = גימנסיה.	75
א' בר־אדון: זה מעניין. אה, באילו בתי ספר למדת, ולפני כן אשאל אותך, האם למדת בגן	76
ילדים לפני בית הספר?	77
ד' בן־יהודה: =כן. היינו בגן ילדים, אבל אני מצטערת לומר ש־אינני זוכרת הרבה. אני לא	78
מאותם האנשים שזוכרת בגילי [לא נשמע] גן ילדים, זה באמת מעניין. כלל.	79
אינני יודעת מדוע, אני שואלת את עצמי, אבל גן ילדים, לא אומר לי כלום.	80
בית הספר העממי, וזה היה בית ספר 'לְמָל',	81
א' בר־אדון: בלמל למדת?	82
ד' בן־יהודה: כן, בית ספר למל. זה היה בעצם בית הספר העממי, ואחרי זה, המדרשה,	83
הגימנסיה. כן?	84
א' בר־אדון: בבית הספר למל, באותו זמן, כבר, שלטה העברית?	85
ד' בן־יהודה: =כן, [ב"א: = <מבחינה מקצועית>] =אבל לא לימדו, אבל העברית שלטה	86
כשפה, כשפה שנייה, לא כשפה אה, כללית.	87
א' בר־אדון: באמת?	88
ד' בן־יהודה: רק, אה הכול היה בגרמנית, [ב"א: =זאת אומרת] =ו-ב-עברית. [מפרידה בין	89
ההברות]	90
א' בר־אדון: =הלימודים ה' עבריים?	91
ד' בן־יהודה: =העיקריים [ב"א: מגיב, אך לא נשמע. מדברים יחד] היו בגרמנית,	92
א' בר־אדון: =כגון? חשבון ודאי היה בגרמנית.	93
ד' בן־יהודה: =[לא נשמע. מדברים יחד] חשבון, כתיבת הארץ, כל הדברים האלה.	94
א' בר־אדון: בעיקרו של דבר, יש לך עדות אה, בפיך אה, עדות מעניינת, ש־אָה, עברית,	95
הייתה שפה, שנייה.	96
ד' בן־יהודה: =שנייה, כן. הלוא אז, אז קמה מלחמת השפות,	97
א' בר־אדון: =מיידי נגיע לזה.	98
ד' בן־יהודה: =מפני זה, שאבא דרש [מטעימה את המילה] שבבית ספר למל יִלְמְדו	99
ב[מטעימה את הב'] שפה העברית, וג[מטעימה את הג'] רמנית בתור שפה זרה.	100
בעת ש־, כאשר אנחנו היינו לפני זה, הייתה הגרמנית שפת ה', אינני יודעת	101
אפילו איך קוראים לזה בעברית, הקוריקולום.	102
א' בר־אדון: כן?	103

104	ד' בן־יהודה :	הייתה גרמנית, ושפה שנייה הייתה עברית, זה היה בעצם, פחות או יותר
105		מקביל בעצם, פחות או יותר מקביל. <אז כבר> היה הרבה עברית, הרבה
106		עברית, אבל הרוב גרמנית.
107	א' בר־אדון :	והילדים דיברו בינם לבין עצמם...
108	ד' בן־יהודה :	= עברית. [ב"א = עברית?] עברית כמה שאני זוכרת. אינני זוכרת,
109	א' בר־אדון :	= <כלומר ב'> ,
110	ד' בן־יהודה :	= אינני זוכרת שדיברנו גרמנית בין הילדים. זה לא.
111	א' בר־אדון :	איך שיחקתם. כששיחקתם, שיחקתם בעברית?
112	ד' בן־יהודה :	= עברית, עברית,
113	א' בר־אדון :	= עברית?
114	ד' בן־יהודה :	= כן, כן.
115	א' בר־אדון :	עכשיו, ב' באילו משחקים שיחקתם?
116	ד' בן־יהודה :	ב'קשקש', ו' אתה יודע מה שקראו אז קשקש?
117	א' בר־אדון :	= לא, לא, אינני יודע מה זה.
118	ד' בן־יהודה :	= זה צרפתית. זה ... אה, בורחים ותופסים, ותופסים ובורחים,
119	א' בר־אדון :	= תופסת?
120	ד' בן־יהודה :	= קוראים לזה 'תופסת'?
121	א' בר־אדון :	= מה שהילדים קוראים תופסת.
122	ד' בן־יהודה :	= אני, אתה רואה? אינני מכירה. אני אפילו לא מכירה.
123	ד' בן־יהודה :	בזמני כבר לא היה, העניין הזה, של הפחד [מטעימה 'פחד'] מהידיש, לא היה
124		כל כך בוטה, כפי שהיה בזמנו של ימימָה בתור ילדה, מובן מאליו. אני רק
125		[מטעימה את המילה] זוכרת, שלא, יכולנו לדבר עם ילדים, שדיברו יידיש,
126		ושדיברו שפות זרות איזו שהן.
127	א' בר־אדון :	ספרדית הייתה, ספניולית הייתה יותר,
128	ד' בן־יהודה :	= גם כן, אבל לא איתנו. לא איתנו. לא היו, לא היה לנו קשר; עם ילדים דוברי
129		יידיש.
130		לעגו לנו, מובן.
131	א' בר־אדון :	= כן?
132	ד' בן־יהודה :	= מפני ש<באנו> במילים של, שלא השתמשו יתר הילדים. ולכן כש' סיפרנו
133		על אָמא, [צוחקת] אז לעגו לנו,
134	א' בר־אדון :	= וזה לא השפיע עליכם.
135	ד' בן־יהודה :	= לגמרי לא. זה, זה הדבר המעניין. בכל הדבר [רי"ש לא גרונית] זהו הדבר
136		המעניין. [שעון הקוקייה קורא 6 פעמים] עד אִיזו מדרגה, היה כוחו של אבי,
137		מושלט עלינו. פה, הִי היה כוחה של אימי. זה לתת לנו ההרגשה ו' ההבנה ש'
138		אנחנו אחרים מהיתר, מפני היותנו, מבניו של אליעזר בן־יהודה, ואין קָאבילִכֶם.
139		אין שני לָאבִיכֶם. וְמָה שהוא עושה, זהו, הדבר הגדול ביותר, ולכן, אפילו אם
140		קשה לנו, אנחנו, צריכים, מאוד להתגאות בו.

אבא דיבר את השפה הרהוטת, יותר רהוטת ממני. לא הייתה שאלה. הייתה	141
רק שאלה, שאם דיברנו במילה זרה הוא תיקן לנו, והיה צריך לקבל את	142
המילה, וזהו זה.	143
א' בר־אדון: ממני, ממני רכשת, את ה' היגוי ה' גרוני שלך?	144
ד' בן־יהודה: כולנו דיברנו בהיגוי גרוני, מפני ש' אבא לא הרשה, לשום משרתת בזמן הזה,	145
בזמן ההוא היו משרתים, לשום משרת או [מדגישה את המילה] משרתת,	146
לעבוד אצלנו בבית, אלא רק לעֶבְרִייה, ואז היו תמיד משרתות עֶבְרִיּוֹת, הרבה	147
מהן, או לספרדייה. לשום משרתת אשכנזית, שדיברה עברית, אשכנזית, או,	148
איזה משרתת אחר שהוא, לא יכול להיות בדלת אמות <בביתנו>.	149
א' בר־אדון: =הא', האם את זוכרת את אה, היגוי של אבא? האם היגוי היה,	150
ד' בן־יהודה: =כן. היגוי, עד כמה שאני זוכרת היה די טבעי, עם ע' וח'. עד כמה שאני	151
זוכרת. כי נדמה לי, אני משערת, שלולא היה טבעי, היינו מרגישים בזאת.	152
היינו מ>בח<ינים את זאת בתור ילדים, שהוא מדבר אחרת ממנו. אני לא	153
הרגשתי. אימי כן.	154
א' בר־אדון: היא לא הגתה את הגרוניות?	155
ד' בן־יהודה: =היא לא, היא לא דיברה בִּפְטוּיִים, בהיגוי הזה בדיוק. היא ניסתה במשך	156
הזמן, אבל לדוגמה, היא לא קראה לי דוֹלָה, כי אם דוֹלָה, כפי שהייתה הייתה	157
רגילה ברוסיה.	158
א' בר־אדון: והיא לא הגתה ח', וע'.	159
ד' בן־יהודה: ח' וע', היא, מהר למדה זאת, אין מה לומר. היא כן דיברה, אבל לא כמונו, לא	160
כמונו הילדים. אבל לא היה, הרגש, שהיא מדברת בשפה, בעברית, נאמר בח'	161
[לא גרונית] כמו שפה היום [מטעימה את המילה] אפילו מדברים. 'חבל'. 'חבלי'	162
[החיי'ת בשתייהן לא גרונית] לא היה דבר כזה אצלנו. היה חבל [גרונית]. אבל	163
אולי לא היה כל כך חבל [גרונית] כמו חבל [לא גרונית]. לא חבל [לא גרונית],	164
ולא חבל [גרונית]. אבל חבל [גרונית] רכה. מדגישה את ההבדל בין המבטאים].	165
זה היה. כן. אבל אף פעם לא הרגשתי אצלה, אה, היגוי, יהודי אשכנזי, וודאי	166
לא אצל אבא.	167
א' בר־אדון: =ו' והאם אה, אבא היה באמת אומר חבל ו' על? [ח' וע' גרוניות]	168
ד' בן־יהודה: =כן נדמה לי.	169
א' בר־אדון: =ממש ע', וח'?	170
ד' בן־יהודה: =כן. אבל לא כמו ספרדי.	171
א' בר־אדון: לא כמו ספרדי.	172
ד' בן־יהודה: לא כמו ספרדי. אני גם כן לא מדברת כמו ספרדי. זה פחות, בולט נדמה לי.	173
מילים זרות – כן. מילים זרות זאת הייתה שאלה, כי אסור היה לנו	174
להשתמש, אסור – לא הכו אותנו מפני זה או מה, אבל השתמשנו במילים	175
העבריות. ולא במילים זרות. למשל, יותר מאוחר, לא אמרנו אוטו, כי אם	176
אמרנו מכונית. לא אמרנו אה, אוטובוס, כי אם ציבורית, וְדַבְרִים כאלה. אתה	177

מבין? לא אמרנו מובן גימנסיה, אלא מדרשה. לא אמרנו א' אוניברסיטה, אלא	178
מכללה. אבל כל זה כבר היה טבעי אצלנו בבית.	179
אני זוכרת רק, על הסיפור הידוע [העי"ן הגרונית מודגשת מאוד] לך, אני	180
משערת גם כן, זה כשאישה ממאה שְׁעָרִים עברה ברחוב הח' החבשים לבית	181
החולים הדסה, בכדי ללדת, אבל ילדה ברחוב תחת הגזרה, כפי שאמרנו	182
אנחנו, או נאמר הגוזזטרה, [ב"א: =המרפסת, כן?] כפי שאומרים היום,	183
ברחוב, ילדה, תחת הגזרה, ואבא עבד בַּחֲדָר העבודה שלו, כן? בַּחֲדָר עבודתו,	184
שמע צַעֲקוֹת ויצא לראות מה זה, ולא ראה אישה יולדת, אלא שמע,	185
אה, "מאמליה, מאמליה, מאמליה" [מאמע=אימא] וכל הצעקות האלה	186
ביידיש, כאשר יל', היו לה כאבים וילדה, ואז אבא צעק מלמעלה [אין דגש	187
במ"ם]: "עברית". זה הכול. הוא לא ראה שום דבר. הוא בפירוש לא ראה,	188
הוא לא היה מעוניין לראות. הוא היה מעוניין שהיא צעקה ביידיש. והוא צעק	189
אליה חזרה: "עברית". זה הכול, זה אני זוכרת.	190
מה, מה... מה זכור לך, או מה ידוע לך, בדבר היחסים בינו לבין, אנשי אה,	191
דורו, של העלייה ה' ראשונה, אחרי זה נשאל על העלייה השנייה.	192
ד' בן־יהודה: כן, אלף שמונה מאות שמונים ושתיים.	193
א' בר־אדון: כן.	194
ד' בן־יהודה: =הביליוניים.	195
א' בר־אדון: =הביליוניים.	196
ד' בן־יהודה: =או, הוא קיבל אותם, באהבה גדולה, הלוא כולם באו אליו. אפילו את הפסח	197
עשו אצלו. הפסח הראשון. כולם באו ישר אליו, ואחדים מהם גרו בבית, ו'	198
מובן שאכלו, אינני יודעת מאין, לא היה הרבה, אבל אכלו אצלנו, ו' טוב, אני	199
עוד פעם, אני צריכה לְחַזֵּר. אה, בזמני זה כבר היה הכול יותר טבעי, אבל,	200
מובן שבזמנם של הילדים, הראשונים, ואפילו מצד אימי, אני, יש לנו	201
זיכרונות, ש' באו הביתה, וקיבלו אותם באהבה, בכבוד, ואימי, זה אני זוכרת	202
כבר, ב' שיחה איתה, שהיא הייתה מוכנה לעזור, לכל ה' ביליוניים, למצוא	203
עבודה, ולמצוא דרך ל' הסתגל לחיים, כן? אבל רק בתנאי שידברו עברית.	204
א' בר־אדון: שאלתי על, מצד אחד על היחסים עם העלייה הראשונה. מה בדבר העלייה	205
השנייה? היחסים היו מתוחים מאוד עם אנשי העלייה השנייה, כפי שאנחנו	206
קוראים ב', ב',	207
ד' בן־יהודה: =כן, מפני שהוא דרש ו', שידברו עברית, כל, כל אלה שבאו מרוסיה, הם דיברו	208
כולם רוסית, ברחוב <מובן מאליו>, ברחובות, כן? בדרכים, בבית. והוא דרש	209
מכולם לדבר עברית ו' לא נתן להם מנוחה; [המ"ם בשווא נח] הוא שמע	210
מישהו מדבר עברית, אה, שפה זרה ברחוב, כאשר הוא הלך – הוא אמר להם	211
"דברו עברית". אני שמעתי גם כן מתוך סיפור של אחד שסיפר לי לפני,	212
חודשים אחדים [לא נשמע. רעש כיסאות נגררים ברקע] פגשתי אותו, שהוא	213
היה – אבל זה לא הסיפור שלי – שהוא היה תמיד מזוין, בפתקים בכיסו,	214

"יהודי דבר עברית" או סתם "דבר עברית" או "דבר עברית והבִּרְאָתָה", כל	215
האמרות שלו, וְפִשְׁהִיָּה עוֹבֵר בְּרֹחוֹב וְשׁוֹמֵעַ אָדָם מְדַבֵּר שֶׁפֶה זֶרֶה, הִיָּה נִיגַשׁ	216
וּמִכְנִיס לוֹ זֶה בֶּן,	217
א' בר־אדון: =אבא, אבא הִיָּה עוֹשֶׂה.	218
ד' בן־יהודה: =כן, אבא הִיָּה מִכְנִיס לוֹ זֶה, בְּכִיס מִכְנָסִיו, כֵּן.	219
א' בר־אדון: לֹא לְדַעְתְּךָ, הִיָּה סִיבָה לְמִתַּח בֵּין בֶּן־יְהוּדָה לְבֵין הָעֲלִיָּה הַשְּׁנִיָּה כְּעֲלִיָּה הַשְּׁנִיָּה,	220
זֶה הִיָּה רֶק עַל רֶקֶע זֶה שֶׁהֵם הָיוּ דוֹבְרֵי אֵה,	221
ד' בן־יהודה: =שְׁפוֹת זֵרוֹת.	222
א' בר־אדון: =שְׁפוֹת זֵרוֹת וְ,	223
ד' בן־יהודה: =כן, וְלֹא הִסְכִּימוּ לְדַבֵּר עִבְרִית, בְּתוֹר שְׁפֹתָם לְהִבָּא. כֵּן לְדַבֵּר עִבְרִית, כֹּאֲשֶׁר	224
הָיוּ נִפְגָּשִׁים הַמּוֹרִים וְכָל זֶה. אֲבָל לֹא הִסְכִּימוּ. לֹא הַמּוֹרִים! הַמּוֹרִים – הַתְּנַהֲגוּ	225
אַחֲרָת. אֲבָל הָאֲנָשִׁים, כָּל הָעֲלִיָּה, כָּל אֵלֶּה שֶׁהִגִּיעוּ הֵנָּה בְּתוֹר, בִּי תִּפְקִידִים	226
שׁוֹנִים, לֹא דִיבְרוּ עִבְרִית.	227
א' בר־אדון: עֲכָשִׁיו, אֵת בִּזְמַן מִלְחַמַת הַשְּׁפוֹת, אֵת הַשְּׁתַּתְּפַת אֵה?	228
ד' בן־יהודה: =לֹא.	229
א' בר־אדון: אֵהָה, סִפְרִי לִי, אִם כֵּן, בָּאוּ הִיָּה יִלְדִים?	230
ד' בן־יהודה: הַיִּלְדִים, הִלְכוּ, בְּהַפְגָּנָה, עַל יָד, לִיד הַקּוֹנְסוּלִיָּה הַגֶּרְמָנִית, וְשִׁרְפוּ אֵת הַסִּפְרִים;	231
הַשְּׁלִיכוּ הַסִּפְרִים אֶרְצָה וְשִׁרְפוּ. זֶה אֲנִי זֹכֶרֶת. אֲבָל, אֲנִי זֹכֶרֶת, אִם הָיִינוּ	232
בִּינֵיהֶם אוֹ לֹא, <אֲנִינִי> [לֹא נִשְׁמַע].	233
א' בר־אדון: =זֶה הִיָּה מֵאוֹרֵעַ גָּדוֹל, לֹא?	234
ד' בן־יהודה: =כן, גָּדוֹל מְאֹד, כֵּן.	235
א' בר־אדון: =כָּל הָעִיר הָיִיתָ כְּמִרְקָחָה, אֲפֶשֶׁר לֹמֵר?	236
ד' בן־יהודה: =כן, מִמֶּשׁ, מִמֶּשׁ. כֵּן, כֵּן, זֶה אֲנִי זֹכֶרֶת. אֲנִי גַם זֹכֶרֶת, [רִי"ש לֹא גְרוֹנִית]	237
שֶׁלֹּא יִכּוֹלְנוּ יוֹתֵר לְהִתְרַאוֹת, עִם יִלְדֵי הִיָּה בֵּית הִיָּה יְתוּמוֹת שֶׁל עֲזָרָה.	238
א' בר־אדון: =כֵּן? מְדוּעַ?	239
ד' בן־יהודה: מִפְּנֵי שֶׁזֶה הִיָּה תַּחַת "עֲזָרָה", וְ אֲבֵא דֶרֶשׁ.	240
א' בר־אדון: =וְאֲבֵא אֶסֶר עֲלֵיכֶם?	241
ד' בן־יהודה: וְאֲ אֲבֵא אֶסֶר עֲלֵינוּ, וְלֹא הִלְכְנוּ. כֹּאֲשֶׁר בָּאוּ כָּל הָאֲנָשִׁים לְהִתְנַגֵּד <אֵתָה יוֹדֵעַ>,	242
וְהִתְנַגְדוּ לִי בֵּית הַסֵּפֶר הַיְתוּמוֹת, וְהִרְיָמוּ דְגָלִים "עִבְרִים" וְ"דִבְרַת עִבְרִית", וְכָל	243
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲנִי זֹכֶרֶת שֶׁאֲבֵא יֵצֵא אֶל הַגִּזְרָה, כֵּן? וְדִיבֵר אֶל הָאֲנָשִׁים.	244
אֲנִי צְרִיכָה לֹמֵר, שֶׁאֲנִי בְּפִירוֹשׁ חוֹשֶׁבֶת, [רַעַשׁ מִהֶרְשֶׁמְקוֹל] שֶׁ אֲבֵא הִיָּה, הַגָּדוֹל	245
מִגְדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל. וְשֶׁהַדְּבָר שֶׁהוּא עֹשֶׂה, וְהַצְלִיחַ – הוּא אֶחָד מִהַדְּבָרִים הִיָּה	246
גְּדוֹלִים בְּיוֹתֵר שֶׁעָשׂוּ, לְטוֹבַת הָאָרֶץ, הָעַם וְהָעִבְרִית. וְזֶה הָכֹל קֶשׁוֹר יַחַד. כִּי	247
לִפִּי דַעְתִּי, וְקֶשֶׁה לִי לֹמֵר זֹאת מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי בֵּת בֶּן־יְהוּדָה, קֶשֶׁה לִי לִפְעָמִים לֹמֵר	248
זֹאת, אֲבָל לִפִּי דַעְתִּי, בְּלִי [שׁוּוֹא נַע] בֶּן־יְהוּדָה לֹא הָיִינוּ הַיּוֹם מִה שֶׁאֲנַחְנוּ. לֹא	249
מְדִינָה, לֹא עִבְרִית – וְלֹא... צִיּוֹנִים כֵּן, צִיּוֹנִים הָיִינוּ. בְּאַרְצוֹת, בְּעוֹלָם כּוֹלּוּ.	250
אֲבָל לֹא דוֹבְרֵי עִבְרִית בְּמְדִינַת יִשְׂרָאֵל, [מִטְעִימָה כָּל מִילָה וּמִילָה] כִּפִּי שֶׁאֲנַחְנוּ	251

היום, ואינני חושבת שהיו מגיעים למדינה, בלי השפה העברית, ו... דרך אגב,	252
אתה יודע, שבן־יהודה, מכיוון שאתה שואל אותי, שאלה כזאת, וזה גם אמר	253
פרופסור [חושבת] קלאוזנר, ועוד רבים אחרים, שמתחילים עכשיו יותר ויותר	254
להבין זאת, שאבא היה לא רק מחיה השפה העברית, אלא מחיה הלאומות,	255
לא לאומיות. לאומיות זה דבר אחר. אנחנו יכולים להיות לאומי לאומיים,	256
אבל הלאומות, nationhood, לא nationality. nationhood. הוא חייב את	257
הלאומות. יחד עם השפה העברית. ובלי לאומות לא יכלה להיות מדינה. ולכן	258
זה הלך יד ביד: השפה, הארץ, הלאומות, והתוצאה: המדינה. אבל דבר אחד	259
ברור – שזאת הייתה [חושבת על המילה המתאימה להשתמש בה] התגלות,	260
בהיותו ילד, כן? תלמיד בבית הספר, ב־ מדרשה הרוסית, בגימנסיה הרוסית,	261
כאשר הוא, פתאום ראה ממש, כ־ כאילו היה נביא, כן? הוא ראה את האור	262
בשמיים ושמע את הקול באוזניו, זה הוא מספר בעצמו, שפתאום כאילו	263
השמיים נפתחו, והקול באוזניו, והחליט שכל מה שהוא, חשב – הוא היה	264
ניהיליסט, אבא, הוא היה ניהיליסט רוסי – שכל מה שהוא חשב, ו־ חלם בזמנו	265
בתור תלמיד המדרשה הרוסית, חלף, כאילו לא היה, ורק החלטה אחת –	266
תחיית עם ישראל בארצו ולשונו.	267